Αμεσοδημοκρατικά εργαλεία και κοινοβουλευτισμός

Γιώργος Κουτσαντώνης

Στις βουλευτικές εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, η αποχή διαμορφώθηκε στο 36,13%. Η αποχή είναι εμμέσως, πλην σαφώς, μια έκφραση δυσπιστίας που αντανακλά την αίσθηση ότι στα πλαίσια αυτού του πολιτικού συστήματος ουσιαστικά δεν μπορεί να αλλάξει κάτι προς το καλύτερο. Από την άλλη πλευρά, ανεξάρτητα από την τελική κομματική επιλογή, ένας σημαντικός αριθμός ψηφοφόρων επέλεξε την συμμετοχή στις εκλογές, όχι τόσο από ισχυρή πίστη στο πολιτικό σύστημα, αλλά πολύ περισσότερο από φόβο, απελπισία και/ή ανάγκη για αισιοδοξία. Υπό αυτό το πρίσμα το 36,13% συνθέτει ένα – από ιδεολογική σκοπιά – πολυειδές σώμα πολιτών το οποίο ουσιαστικά δεν αντιπροσωπεύεται.

Για μια ακόμη φορά οι πολίτες, ενώ θα έπρεπε να είναι ελεύθεροι να βελτιώσουν τα δομικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος προκειμένου να επεκταθούν τα δημοκρατικά δικαιώματά τους, είναι δέσμιοι των εκλογών. Η συμμετοχή στα πολιτικά ζητήματα είναι ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε μια κοινωνία που θέλει να οραματίζεται τη Δημοκρατία και αυτή η συμμετοχή πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ώστε να αλλάξει τους όρους και τους κανόνες της ίδιας πολιτικής. Το δικαίωμα στο δημοψήφισμα, η νομοθετική πρωτοβουλία, η θεσμική οργάνωση του «από τα κάτω» ελέγχου όλων των εξουσιών ως αποτέλεσμα της βούλησης της πλειοψηφίας των πολιτών, μπορεί να λειτουργήσουν σταθεροποιητικά, νομιμοποιητικά και να συνθέσουν τα μέσα για την προαγωγή του δημοκρατικού εγχειρήματος. Να αποτελέσουν δηλαδή τον προθάλαμο στην πορεία για την Δημοκρατία ή οποία για να ονομάζεται έτσι δεν μπορεί παρά να είναι άμεση.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης διάφορες οργανώσεις και πρωτοβουλίες πολιτών, οι οποίες δημιουργήθηκαν τόσο στην

Ελλάδα όσο και σ' ολόκληρο τον κόσμο εναντιώθηκαν στην αποδεδειγμένη βαρβαρότητα του νεοφιλελευθερισμού τον οποίο υπηρετεί πιστά το υπάρχον πολιτικό σύστημα, αντιπαραθέτοντας στον σύγχρονο κοινοβουλευτισμό την άμεση δημοκρατία. Το ζήτημα των προϋποθέσεων και των διαδικασιών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στον εκδημοκρατισμού του πολιτεύματος είναι σύνθετο και οι απόψεις ποικίλουν, συνθέτοντας συχνά ένα θολό τοπίο αντιθέσεων και αντιπαραθέσεων.

Κατά τη γνώμη μου ο εκδημοκρατισμός του πολιτεύματος (ενώ προϋποθέτει συνταγματική αναθεώρηση) δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός για την άτακτη συνταγματική ανατροπή ενός πολιτικού συστήματος, αλλά για τον μετασχηματισμό του κοινοβουλευτισμού σε Δημοκρατία (άμεση) μέσα από τον μετασχηματισμό της κοινωνίας των παθητικών ψηφοφόρων – καταναλωτών σε κοινωνία δραστήριων πολιτών.

Αν και το τοπίο είναι θολό υπάρχει μια σημαντική και αρκετά ξεκάθαρη συμφωνία ανάμεσα σε πολλούς ειδικούς (συνταγματολόγους, νομικούς, φιλοσόφους, πολιτικούς επιστήμονες κ.α.) αλλά και πολιτικοποιημένους πολίτες (που συμμετέχουν ή μη σε πρωτοβουλίες που αφορούν στην άμεση δημοκρατία). Αυτή η συμφωνία αφορά στην αξία που έχει ο εμβολιασμός του πολιτεύματος με αμεσοδημοκρατικά εργαλεία όπως το «από τα κάτω» δημοψήφισμα και η νομοθετική πρωτοβουλία. Στο κείμενο που ακολουθεί, επιχειρείται μια ανάλυση των σημασιών αυτών των δυο εργαλείων σε αντιπαράθεση με ορισμένες από τις ενστάσεις που εγείρει μερίδα πολιτών καθώς και πληθώρα φανατικών υποστηρικτών του άκαμπτου κοινοβουλευτισμού (ακαδημαϊκοί και μη, πολιτικοί και μη), οι οποίοι τον αντιλαμβάνονται προκλητικά ως μονόδρομο, θεωρώντας εσφαλμένα και/ή καιροσκοπικά και/ή ιδιοτελώς ότι η Δημοκρατία έχει ήδη πραγματωθεί. Πολλοί από τους τελευταίους μάλιστα συχνά πυκνά επικρίνουν την «εν τοις πράγμασι» λειτουργία του κοινοβουλευτισμού, επιδίδοντας τις αστοχίες του απλά και μόνο σε ένα είδος «κακής» άσκησής του από τους εμπλεκόμενος. Ενώ το επιχείρημα περί κακής άσκησης είναι ασφαλώς ορθότατο,

παραβλέπει και αποκρύπτει επιδεικτικά το ζήτημα της δομικής αδυναμίας του κοινοβουλευτικού πολιτικού συστήματος να ανταπεξέλθει στα σύγχρονα προβλήματα των πολιτών προάγοντας και εξασφαλίζοντας τα βασικά στοιχεία της Δημοκρατίας, δηλαδή ισότητα, δικαιοσύνη, ελευθερία και στενό και διαρκή έλεγχο όλων των εξουσιών [1].

Μερικές από τις ενστάσεις στη χρήση αμεσοδημοκρατικών εργαλείων αφορούν:
– Την υπευθυνότητα των πολιτών
– Τον λαϊκισμό και τη δημαγωγία
– Τον κίνδυνο για τις μειονότητες
– Το δίπολο συντηρητισμός – ακτιβιστικός ενθουσιασμός
– Το οικονομικό κόστος

Υπευθυνότητα των πολιτών

Σύμφωνα με αυτή την ένσταση, οι πολίτες στα δημοψηφίσματα έχουν την τάση να εγκρίνουν μόνο προτάσεις που είναι χρήσιμες για τα προσωπικά τους συμφέροντα, δίχως να επιδεικνύουν καμία υπευθυνότητα για την κοινωνία στο σύνολό της. Έτσι εάν δοθεί στους πολίτες η δυνατότητα, αυτοί θα προσπαθήσουν να καταργήσουν φόρους και ταυτόχρονα να αυξήσουν τις δημόσιες δαπάνες. Αυτή η σιωπηρή παραδοχή της «ανευθυνότητας» των πολιτών έγινε, για παράδειγμα, πράξη στην Ιταλική Συντακτική Συνέλευση όπου και αποφασίστηκε ο αποκλεισμός του δικαιώματος δημοψηφίσματος σε ό,τι αφορά στη φορολογική νομοθεσία και τους κρατικούς προϋπολογισμούς. Όμως στη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, στην πραγματικότητα, οι πολίτες είναι πολύ πιο υπεύθυνοι από τους πολιτικούς. Άλλωστε το συσσωρευμένο δημόσιο χρέος σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, δεν έχει αποφασιστεί με δημοψηφίσματα αλλά αντιθέτως με παρασκηνιακές και αδιαφανείς πολιτικές αποφάσεις ελάχιστων επαγγελματιών πολιτικών. Μάλιστα συστηματικές έρευνες στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Γερμανία για ένα χρονικό διάστημα αρκετών δεκαετιών στην πραγματικότητα δείχνουν ότι μια σταθερή πλειοψηφία των δύο τρίτων των πολιτών προτιμούν ισοσκελισμένους κρατικούς προϋπολογισμούς [2]. Το τεράστιο δημόσιο χρέος είναι αποτέλεσμα μιας πολιτικής σε σαφή

διαφωνία με τα «θέλω» των πολιτών, κυρίως με αυτά των νεότερων γενιών στις οποίες και μεταφέρεται το βάρος των χρεών. Όπως έχω υποστηρίξει και στο παρελθόν, η συσσώρευση τεράστιου δημόσιου χρέους είναι στην πραγματικότητα στενά συνδεδεμένη με τις στρατηγικές επιλογές των πολιτικών κομμάτων. Είναι οι οικονομικές και οι πολιτικές ελίτ επομένως που διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στο δημόσιο χρέος, στο σημείο να καταφεύγουν στο χρέος ώστε οι πρώτοι να διαθέσουν τα αδιάθετα εμπορεύματά τους και οι δεύτεροι να κερδίσουν ψήφους χειραγωγώντας την κοινή γνώμη.

Η Ελβετία αν και δεν μπορεί να αποτελέσει πρότυπο άμεσης δημοκρατίας (για πολλούς και διάφορους λόγους που δεν θα αναλυθούν εδώ), προσφέρει σημαντικά στοιχεία που αφορούν στα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία και σχετίζονται με την υπευθυνότητα των πολιτών. Στην Ελβετία στα περισσότερα καντόνια προβλέπεται το υποχρεωτικό δημοψήφισμα για μεμονωμένες δημόσιες δαπάνες, εφόσον αυτές υπερβαίνουν ένα ορισμένο ποσό (κατά μέσο όρο 2,5 εκατομμύρια ελβετικά φράγκα, ή περίπου € 2.000.000). Διαπιστώθηκε ότι στα πιο πρόθυμα καντόνια να κάνουν χρήση αυτού του εργαλείου, οι δημόσιες δαπάνες είναι μικρότερες σε σύγκριση με τα καντόνια όπου δεν γίνεται χρήση αυτού του “οικονομικής φύσης δημοψηφίσματος”.

Το 1999 σε έρευνα των Feld, Savioz και Kirchgässner αναλύθηκαν τα αποτελέσματα των υποχρεωτικών δημοψηφισμάτων τα οποία αφορούσαν φορολογικά θέματα σε 131 Ελβετικές πόλεις και ελβετικά καντόνια. Οι δήμοι φυσικά, σε αντίθεση με τα καντόνια, έχουν περισσότερα περιθώρια για δημοσιονομικούς ελιγμούς. Από την ανάλυση αυτή προέκυψε ότι το οικονομικής φύσης δημοψήφισμα έχει ισχυρή επίδραση στη μείωση του ελλείμματος στον προϋπολογισμό των δήμων. Επίσης, δεν επαληθεύτηκε το επιχείρημα ότι οι πολίτες, όταν αφήνονται ελεύθεροι να αποφασίσουν μέσω δημοψηφίσματος, θέματα σχετικά με τους φόρους, επιλέγουν πάντα εκ των προτέρων τη μείωση των φόρων [3].

Στις ΗΠΑ μεταξύ του 1978 και του 1999 καταγράφηκαν 130

πρωτοβουλίες πολιτών σχετικά με φορολογικά θέματα, 86 εκ των οποίων έχουν είχαν ως στόχο τη μείωση των φόρων, 27 την αύξηση της φορολογίας και 17 ήταν ουδέτερες αναφορικά με τους φόρους [4]. Το 39% των πρωτοβουλιών που στόχευαν στην αύξηση των φόρων εγκρίθηκαν ενώ εκείνες που αποσκοπούσαν στη μείωση των φόρων εγκρίθηκαν στο 40% των περιπτώσεων. Επίσης, στην Ελβετία οι πολίτες εγκρίνουν τακτικά πρωτοβουλίες για την αύξηση των φόρων: μετά από μια αρχική αύξηση του φόρου στη βενζίνη, που εγκρίθηκε με δημοψήφισμα το 1983, το 1993 έγινε ένα νέο δημοψήφισμα που αφορούσε πρόσθετο φόρο 0,20 ελβετικών φράγκων ανά λίτρο βενζίνης. Το 1984 με ένα δημοψήφισμα εγκρίθηκαν νέοι φόροι στη χρήση των αυτοκινητοδρόμων από βαρέα οχήματα μεταφοράς.

Για τους Έλληνες πολίτες συχνά λέγεται πως έχουν μια γενική τάση να ζητούν την αύξηση των κοινωνικών παροχών και τη μείωση των φόρων. Η ελληνική πραγματικότητα συνθέτει πράγματι μια πολύ διαφορετική εικόνα. Στην Ελλάδα κατά κανόνα οι πολίτες πληρώνουν μια προκλητικά υψηλή και άδικα καθορισμένη φορολογία, ενώ η ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών δεν αντιστοιχεί σε καμία περίπτωση στην φορολογική επιβάρυνσή τους. Καθώς οι Έλληνες πολίτες δεν έχουν τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης στα φορολογικά ζητήματα, είναι οι πολιτικοί που επιλέγουν χωρίς μάλιστα να αναλαμβάνουν ποτέ την άμεση ευθύνη για τις σοβαρές ελλείψεις, αδικίες, παραλείψεις, ιδιοτελείς σκοπούς και σφάλματα που προκύπτουν από τις επιλογές τους. Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις μιας πολιτικής που δημιουργεί τεχνητά ή μη ελλείματα βαραίνουν πάντα τους πολίτες, που αναγκάζονται να πληρώνουν όλο και περισσότερους φόρους χωρίς αντιστάθμισμα: είναι οι σημερινοί και οι αυριανοί φορολογούμενοι, που θα χρειαστεί να καλύψουν το κόστος παροχών και έργων που ουδέποτε ζήτησε η πλειοψηφία των πολιτών. Μετά τη λήξη της θητείας τους, οι περιφερειακοί κυρίως πολιτικοί εκπρόσωποι συχνά αλλάζουν επάγγελμα, εκμεταλλευόμενοι “χρυσές συντάξεις», και η ευθύνη για την εξισορρόπηση των προϋπολογισμών πέφτει στους ώμους των διαδόχων τους και αυτός ο μηχανισμός διαιωνίζεται σε ένα περιβάλλον ατέρμονης

μετάθεσης ευθυνών και ατιμωρησίας.

Το ζήτημα της ανευθυνότητας των πολιτών αποτελεί μια σιωπηρά αποδεκτή μυθολογία όπως αυτή του ανίκανου πολίτη. **Η λογική της ευθύνης για τις δημόσιες δαπάνες θα πρέπει να αντιστραφεί: δεδομένου ότι ούτως ή άλλως στο τέλος είναι πάντα οι πολίτες που πληρώνουν τις συνέπειες των αποφάσεων σχετικά με τις δαπάνες και τα έσοδα, θα έπρεπε επομένως οι τελικές αποφάσεις να λαμβάνονται από τους ίδιους.**

Κίνδυνος για τις μειονότητες

Μια άλλη αντίρρηση κατά των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων είναι πως αυτά θα μπορούσαν να γίνουν ισχυρά μέσα στα χέρια των πλειοψηφιών ώστε να καταπιεστούν τα νόμιμα συμφέροντα των μειονοτήτων. Αυτό είναι ένα θέμα που αφορά όχι μόνο την άμεση δημοκρατία, αλλά και τον κοινοβουλευτισμό ως έχει. Η αλήθεια είναι πως ένα αμιγώς κοινοβουλευτικό σύστημα μπορεί στον ίδιο βαθμό να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του απέναντι στις μειονότητες όπως επίσης μπορεί να μετατραπεί σε δικτατορία. Ασφαλώς υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις ισχυρές μειονότητες και τις αδύναμες. Άλλωστε οι ισχυρές μειονότητες έχουν περισσότερες πιθανότητες να περάσουν τις γραμμές τους στα πλαίσια του κοινοβουλευτισμού.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η κατάκτηση της εξουσίας από τον Χίτλερ το 1933. Ήταν το γερμανικό Κοινοβούλιο με την υποστήριξη ισχυρών οικονομικών παραγόντων που εξέλεξε τον Χίτλερ καγκελάριο το 1933 και ήταν πάντα το Κοινοβούλιο όταν αργότερα ήρθε να εγκρίνει τη λεγόμενη*Ermächtgungsgesetz* (νομοθεσία ανάθεσης όλων των εξουσιών), ακόμη και όταν οι Ναζί δεν διέθεταν την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο. Τα δημοψηφίσματα εκείνη την εποχή ήταν πολύ αδύναμα ώστε να αποφευχθούν αυτές οι τραγικές για την ανθρωπότητα αποφάσεις, ήταν επομένως το Κοινοβούλιο που άνοιξε το δρόμο για τον ναζισμό με όλες τις τραγικές του συνέπειες.

Η αλήθεια είναι πως τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία προσφέρουν

στις μειονότητες περισσότερες ευκαιρίες σε σχέση με αυτές που τους προσφέρονται με την αντιπροσώπευση. Σε κάθε δημοψήφισμα, προκειμένου να υπάρξει αποδοχή της πρότασης θα πρέπει να πειστεί η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος: καθένα ερώτημα ανακατεύει τα χαρτιά, συνθέτει νέες πλειοψηφίες εμπλέκοντας κάθε φορά διαφορετικές μεταξύ τους κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Ο ψηφοφόρος μπορεί να είναι πλειοψηφία στην μια περίπτωση και μειοψηφία στο επόμενο δημοψήφισμα. Κάνοντας χρήση του δημοψηφίσματος ούτως ή άλλως οι μειονότητες μπορούν να αρθρώσουν καλύτερα τα συμφέροντά τους. Στην Ελβετία 100 χιλιάδες υπογραφές είναι αρκετές ώστε να προταθεί η τροποποίηση του Συντάγματος, στην Ιταλία απαιτούνται 500 χιλιάδες υπογραφές για να απαιτηθεί η κατάργηση ενός νόμου ή τμήματός του. Η πορεία προς την άμεση Δημοκρατία είναι κάτι περισσότερο από μια έρευνα γνώμης: απελευθερώνει μια δυναμική που μπορεί να επιτρέψει στις μειονότητες να κερδίσουν τη συναίνεση της πλειοψηφίας. Στα αντιπροσωπευτικά πολιτικά συστήματα τα μέλη του κυβερνώντος κόμματος ή συνασπισμού, κατά κανόνα, διαθέτουν μια μόνιμη πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, ενώ οι πλειοψηφίες στα δημοψηφίσματα δεν καθορίζονται σύμφωνα με τη λογική του κόμματος, αλλά με οριζόντιο τρόπο. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι οι μειονότητες, είναι υπέρ των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων.

Σε έρευνα του Ράσμουσεν, το 86% των Ισπανόφωνων ήταν υπέρ της καθιέρωσης της άμεσης δημοκρατίας, ενώ μεταξύ των λευκών μόνο το 69% αποφάνθηκε υπέρ. Παρόμοια έρευνα έχει γίνει, στην Καλιφόρνια, μεταξύ του 1979 και του 1997 όπου φάνηκε μια ευρεία και ισχυρή πλειοψηφία υπέρ του δικαιώματος στο δημοψήφισμα μεταξύ των διαφόρων εθνοτικών ομάδων [5]. Το 1997, το 76,9% των Ασιατών, το 56,9% των μαύρων, το 72,8% των Ισπανόφωνων και το 72,6% των λευκών θεωρούσαν τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία στη Καλιφόρνια ως μια μεγάλη επιτυχία, ενώ οι πιο αρνητικές στάσεις ήταν μειοψηφικές (11,5%) μεταξύ των λευκών, και σε μικρότερο βαθμό στους Ασιάτες (1,9%).

Ως κλασικό παράδειγμα διάκρισης στα πλαίσια του δημοψηφίσματος αναφέρεται συχνά η καθυστερημένη εισαγωγή του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες στην Ελβετία. Πράγματι οι γυναίκες στην Ελβετία κατέκτησαν καθυστερημένα το δικαίωμα στην ψήφο (το 1971) μέσω δημοψηφίσματος στο οποίο συμμετείχαν μόνο άνδρες, ενώ στην Ιταλία οι γυναίκες είχαν δικαίωμα ψήφου ήδη από το 1948. Όμως η καθυστερημένη αναγνώριση του δικαιώματος αυτού στην Ελβετία δύσκολα μπορεί να αποδοθεί στη Ελβετική άμεση δημοκρατία, πολύ περισσότερο σχετίζεται με έναν γενικό ηθικό-δεοντολογικό συντηρητισμό που χαρακτηρίζει μεγάλο τμήμα της Ελβετικής κοινωνίας. Μπορεί κάλλιστα να τεθεί το εξής ερώτημα: θα μπορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα να αποτελέσουν θέμα προς συζήτηση ή όχι; Ακριβώς επειδή η άμεση δημοκρατία δεν μπορεί να είναι ***a la carte*** (όπου κάθε φορά μπορεί να προκύπτουν θέματα που θα εξαιρούνται), τίποτε δεν θα έπρεπε να εξαιρείται από τη δημόσια σφαίρα.

Η ουσία του ζητήματος σχετίζεται περισσότερο με τον ενσυνείδητο αυτό-περιορισμό και την πολιτισμική «αποβαρβαροποίηση» κάθε κοινωνικής ομάδας. Σχετίζεται επομένως με αυτό που η Χάνα Άρεντ ονόμαζε πολιτικό ουμανισμό, όπου ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έρχεται μέσα από πολιτικό πράττειν … ουμανισμός δηλαδή ιδία θέληση και απόφαση, ακόμη και εάν υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο του λάθους ή της ύβρεως.

Λαϊκισμός και δημαγωγία

Φυσικά το ζήτημα του λαϊκισμού δεν είναι υποχρεωτικά ταυτόσημο της δημαγωγίας και ούτε μπορεί να εξαντληθεί σε λίγες μόνο γραμμές κειμένου καθώς οι εκφράσεις του και οι χρήσεις του είναι σύνθετες και συχνά πολύ σκοτεινές και αμφίρροπες. Κατά τις συζητήσεις σχετικά με την άμεση δημοκρατία εκφράζεται συχνά ο φόβος ότι η άμεση δημοκρατία μπορεί να γίνει η αρένα ομάδων δημαγωγών και λαϊκιστών. Στην πραγματικότητα, οι δημαγωγοί έχουν περισσότερες δυνατότητες σε ένα καθαρά αντιπροσωπευτικό σύστημα, στο οποίο μια μικρή ομάδα πολιτικών καθορίζει την πολιτική ατζέντα, ενώ οι πολίτες δεν έχουν κανένα δικαίωμα παρέμβασης με εξαίρεση την εκλογική διαδικασία

όπου γίνεται η επιλογή κάποιου κόμματος κάθε 4 έτη. Είναι ακριβώς η έλλειψη μορφών συμμετοχής που οδηγεί τους πολίτες σε ένα μονόδρομο, όπου η μόνη επιλογή τους είναι να ψηφίσουν λαϊκιστές πολιτικούς, οι οποίοι κάθε φορά υπόσχονται να "καθαρίσουν" τα βρώμικα και να «ρυθμίσουν» το χάος που έχει προκληθεί από τα προηγούμενα κυβερνητικά κόμματα.

Η αλήθεια είναι πως ο πολίτης έχει πάντα να κάνει με μια μικρή ομάδα επαγγελματιών πολιτικών που ή βασική τους μέριμνα δεν είναι παρά η αλληλοδιαδοχή τους στην εξουσία.

Με ορθά θεσμοθετημένα – από τους ίδιους του πολίτες – αμεσοδημοκρατικά εργαλεία, οι πολίτες δεν χρειάζονται ισχυρούς ηγέτες, επειδή είναι οι ίδιοι που προτείνουν τις λύσεις και τις εκφράζουν μέσα από νομοθετικές πρωτοβουλίες και δημοψηφίσματα. Στην Ελβετία, οι πολιτικοί δεν παίζουν κάποιον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Το ελβετικό σύστημα περιστρέφεται περισσότερο γύρω από τα πολιτικά ζητήματα, σε αντίθεση με τα αμιγώς αντιπροσωπευτικά συστήματα που εστιάζουν πολύ περισσότερο στα ατομικά στοιχεία, την φυσιογνωμία και την προσωπικότητα των πολιτικών. Στο ελβετικό Σύνταγμα δεν προβλέπεται δημοψήφισμα «από τα πάνω». Ακόμη και οι πολιτικές δυνάμεις ή τα κινήματα που μπορεί να θεωρούνται λαϊκίστικά, στην περίπτωση εκστρατειών με στόχο το δημοψήφισμα θα πρέπει να πείσουν την πλειοψηφία του πληθυσμού με ορθολογικά επιχειρήματα. Ακόμη και εάν υποθέσουμε ότι κάποιος έχει δικαίωμα στο λαϊκισμό αυτός δεν μπορεί παρά να είναι ο ίδιος ο λαός. Πάντως ο αντιλαϊκισμός δεν μπορεί να αναγνωρίσει το λαό ως πολιτικό σώμα, ως δηλαδή μια οντότητα έτοιμη να παίρνει αποφάσεις (έτοιμη φυσικά χωρίς προϋποθέσεις και υποσημειώσεις), να κάνει ακόμα και λάθη από τα οποία θα μάθει…

Ωστόσο αυτό που θα έπρεπε να μας απασχολεί περισσότερο είναι οι παθογένειες μιας κοινωνίας που εμποδίζουν τη δημοκρατική μεταστροφή της και κυρίως η κουλτούρα της απάθειας και της αποχής από το δημόσιο πεδίο, που αποτελούν και το μεγαλύτερο εμπόδιο στη πορεία προς τη Δημοκρατία.

Το δίπολο συντηρητισμός – ακτιβιστικός ενθουσιασμός

Μια ακόμη ένσταση κατά των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων είναι ότι το εκλογικό σώμα χρησιμοποιώντας τα θα παρουσιάσει την τάση να σταματήσει ακόμη και σημαντικές-θετικές για το δημόσιο συμφέρον πολιτικές μεταρρυθμίσεις με στόχο τη διατήρηση του status quo. Από την άλλη πλευρά είναι πιθανό να αναδυθεί ένας αντίθετος «κίνδυνος», δηλαδή ότι οι πιο ακραίοι και σκληροί ακτιβιστές θα μπορούσαν να καταχραστούν το δικαίωμά τους στο δημοψήφισμα ώστε να επιβάλλουν τις θέσεις τους σε εκείνη την σιωπηλή-αμέτοχη πλειοψηφία που δεν ψηφίζει. Ωστόσο ένα πολιτικό σχέδιο ή μια μεταρρύθμιση δεν μπορεί να θεωρηθεί τόσο απλά και τόσο ξεκάθαρα ως "προοδευτική μεταρρύθμιση" ή "συντηρητική μεταρρύθμιση» ή απλά να χαρακτηριστεί με μια ετικέτα ως «δεξιά μεταρρύθμιση» ή «αριστερή μεταρρύθμιση». Στα πλαίσια των περιβαλλοντικών πολιτικών συχνά οι "συντηρητικοί" είναι φύσει αναγκασμένοι να πάρουν θέση ενάντια σε μεγάλα έργα που παρουσιάζονται ως προοδευτικά. **Στον αγώνα για την υπεράσπιση του κράτους πρόνοιας οι προοδευτικοί συχνά καθοδηγούνται από τις αρχές μιας νεοφιλελεύθερης λογικής.**

Οι Πράσινοι, για παράδειγμα, στην Ιταλία και στη Γερμανία είναι υπέρ της στενότερης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με βάση το ότι θεωρούν αυτά τα επιχειρήματά τους ως προοδευτικά, ενώ τα αδελφά κόμματα στη Σουηδία και Βρετανία, είναι άκρως ευρωσκεπτικιστικά βασιζόμενα στην ίδια δήθεν "προοδευτική φιλοσοφία».

Τις τελευταίες δεκαετίες οι «προοδευτικοί» στην Καλιφόρνια έκαναν χρήση με επιτυχία των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων που έχουν στη διάθεσή τους για να βελτιώσουν τη νομοθεσία που αφορά στο περιβάλλον, στη χρήση της κάνναβης για θεραπευτικούς λόγους, στην αύξηση των κατώτατων μισθών, στη μείωση των εξόδων για προεκλογικές εκστρατείες, στην προστασία των ζώων, στην ελευθερία της ενημέρωσης με όφελος για τους καταναλωτές. Αντίθετα οι «συντηρητικοί» υιοθέτησαν μέτρα μείωσης της φορολογίας εισοδήματος και της ακίνητης περιουσίας, πιο αυστηρές ποινές σε κατ' επανάληψη εγκληματίες, το κλείσιμο

ορισμένων κυβερνητικών υπηρεσιών που αφορούσαν μετανάστες κ.α. Δημιουργήθηκε έτσι μια δυναμική ισορροπία που χωρίς αυτά τα εργαλεία θα ήταν αδύνατη καθώς ο «ορμή» των συντηρητικών στην συγκεκριμένη περίπτωση θα ήταν καταλυτική.

Μια άλλη ένσταση κατά του δημοψηφίσματος είναι ότι οι πιο φανατικοί ακτιβιστές μπορούν να κάνουν κατάχρηση των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων για να επιβάλλουν τους εξτρεμιστικούς στόχους τους. Το επιχείρημα αυτό (τουλάχιστον στην πράξη που έχουμε στη διάθεσή μας) φαίνεται πως δεν ισχύει. Η ελβετική και αμερικανική εμπειρία έχει αποδείξει ότι οι ψηφοφόροι είναι πραγματικά πολύ προσεκτικοί. Εάν ένα ριζοσπαστικό κίνημα θέλει να περάσει μια «ακραία», πρόταση θα πρέπει να καταφύγει σε δημοψήφισμα ή σε νομοθετική πρωτοβουλία και θα πρέπει να πείσει το σύνολο των πολιτών. Στην Ελβετία, για παράδειγμα, μόνο το ένα δέκατο των πρωτοβουλιών στην πραγματικότητα γίνεται αποδεκτό από τους πολίτες.

Σε ό,τι αφορά στον συντηρητισμό – προοδευτισμό, η πλήρης από-ιδεολογικοποίηση δεν είναι ούτε εφικτή ούτε κατ' ανάγκη ωφέλιμη, η υπέρβαση όμως των ιδεολογικών κολλημάτων (σε ό,τι αφορά στη Δημοκρατία) είναι απαραίτητη (Προοπτικές ανανέωσης και διεύρυνσης του Δημοκρατικού Εγχειρήματος).

Το οικονομικό κόστος

Υπάρχει η αίσθηση ότι τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία – ιδιαίτερα τα δημοψηφίσματα – επιβαρύνουν σημαντικά τους κρατικούς προϋπολογισμούς. Στο ενδεχόμενο επέκτασης του δικαιώματος στο δημοψήφισμα οι πολιτικοί σπεύδουν να εγείρουν το ζήτημα του «υπερβολικού κόστους» των δημοψηφισμάτων. Ασφαλώς η λειτουργία οποιουδήποτε πολιτικού συστήματος κοστίζει: όμως το κεντρικό πρόβλημα του κόστους στην Ελλάδα δεν εξαρτάται από τα κονδύλια που ενδεχομένως θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν για την διενέργεια δημοψηφισμάτων και νομοθετικών πρωτοβουλιών αλλά από το τεράστιο συνολικό κόστος του κοινοβουλευτισμού. Αυτό δεν συνδέεται μόνο με τα «πάγια» κόστη συντήρησης του καλοπληρωμένου κρατικοδίαιτου κομματικού-πολιτικού στρατού

(βουλευτών, συμβούλων, κομματικών στελεχών κλπ.) που επιβιώνει οικονομικά από τον Κοινοβουλευτισμό, αλλά και από τα «έκτακτα» (βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα) επιπρόσθετα και τεράστια κόστη που επιβαρύνουν τους πολίτες και συνδέονται με λανθασμένες πολιτικές αποφάσεις, βρώμικα δημόσια έργα, αδιαφανείς προμήθειες δημοσίου και γενικά με την πολιτική διαφθορά που οδηγεί τους λαούς σε τεράστια χρέη.

Ωστόσο θεωρώ ότι κατ 'αρχήν το κόστος της άμεσης Δημοκρατίας δεν μπορεί να συγκριθεί με το κόστος του παγιωμένου κοινοβουλευτισμού καθώς το πολιτικό αποτέλεσμα από ποιοτική άποψη δεν είναι μεταξύ τους συγκρίσιμο. Ακόμη όμως κι αν όντως προκύψει μια σχετική αύξηση του κόστους, αυτή αντισταθμίζεται από σημαντικά οφέλη, όπως η πολιτική σταθερότητα, η νομιμοποίηση, η ευρεία αποδοχή των αποφάσεων και λύσεων από την πλειοψηφία των πολιτών που έλαβαν μέρος στο δημοψήφισμα. Αντίθετα σήμερα οι πολίτες, στερούνται κάθε πολιτικού μέσου παρέμβασης (ανάμεσα στις εκλογές) και αναγκάζονται να προσφεύγουν στις ακριβές υπηρεσίες των δικηγόρων ή σε πιο ριζοσπαστικές μορφές διαμαρτυρίας ώστε να καταφέρουν για παράδειγμα να σταματήσουν ένα νόμο, κάποιο επιζήμιο για το δημόσιο συμφέρον ή για το περιβάλλον έργο, μια άδικη απόφαση κ.α. Εδώ το κόστος είναι συχνά η βίαιη κρατική καταστολή χωρίς ουσιαστικό πολιτικό αποτέλεσμα που να ωφελεί το δημόσιο συμφέρον.

Με τη χρήση αμεσοδημοκρατικών εργαλείων η ίδια η πολιτική αναγκάζεται πρώτα να ζητήσει τη συναίνεση των πολιτών, πριν προχωρήσει σε κάποια απόφαση. Οι πολιτικοί θέλοντας να ενισχύσουν τη θέση τους συχνά υποστηρίζουν ότι εκτός από το υψηλό κόστος, τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν τη διακυβέρνηση.
Η αλήθεια είναι πως φοβούνται ότι το δημοψήφισμα θα περιόριζε κατά πολύ τις αποφάσεις των εκλεγμένων πολιτικών και των επικεφαλής των μεγάλων επιχειρήσεων και των οικονομικών παραγόντων με τους οποίους βρίσκονται σε αγαστή και αδιαφανή συνεργασία.

Καταλήγοντας…

Βασικές προϋποθέσεις για την απαίτηση και υιοθέτηση αυτών των εργαλείων είναι το πολιτικό ενδιαφέρον (πάθος) καθώς και η «πολιτική ωριμότητα» των πολιτών. Τα εργαλεία αυτά μπορούν να συνθέσουν ένα είδος «γυμναστηρίου της δημοκρατίας», όπου οι πολίτες θα συμμετέχουν περισσότερο στα ζητήματα που τους αφορούν άμεσα. Ασφαλώς τα ομοσπονδιακά συστήματα και οι τοπικές αυτονομίες παρέχουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την εξέλιξη αυτών των εργαλείων και η παράλληλη ανάπτυξή τους έχει ιδιαίτερη αξία και σημασία στην πορεία προς μια Δημοκρατική κοινωνία. Φυσικά τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία όπως το δημοψήφισμα και η νομοθετική πρωτοβουλία δεν καθιστούν απαραιτήτως μια κοινωνία Δημοκρατική, όπως δημοκρατική δεν είναι και η ελβετική κοινωνία. Μόνον η ταύτιση του κοινωνικού με το πολιτικό θα μπορούσε να δώσει την απαραίτητη δύναμη στην άμεση Δημοκρατία, ώστε η ίδια η κοινωνία να αποκτήσει τον έλεγχο όλων των αποφάσεων και των ενεργειών της εξουσίας και επομένως να χαρακτηριστεί ως δημοκρατική [1].

Όπως έλεγε ο Καστοριάδης, η άμεση δημοκρατία είναι ευάλωτη, και μπορεί ανά πάσα στιγμή να οδηγήσει στην ύβρη, όπως αντιστοίχως κανένα πολίτευμα δεν είναι ασφαλισμένο από την ίδια την ύβρη. Τα αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα είναι ακόμα πιο επιρρεπή στο λάθος (κάτι που βλέπουμε συνεχώς). Από την άλλη, η άμεση δημοκρατία δίνει στους πολίτες το δικαίωμα να αναγνωρίσουν ότι μια απόφαση που λήφθηκε είναι λανθασμένη κι έτσι ανά πάσα στιγμή οι πολίτες μπορούν να επέμβουν στη νομοθεσία αλλάζοντάς την. Έτσι το να προταθεί ένα δημοψήφισμα “από τα πάνω” (από την κυβέρνηση δηλαδή) και όχι από τους ίδιους τους πολίτες, λίγη σημασία έχει, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις το δημοψήφισμα γίνεται μόνον όταν το αποτέλεσμά του είναι ήδη γνωστό στους «διοργανωτές» και οι προϋποθέσεις και οι σκοποί για τη διενέργειά του, δεν ορίζονται δημοκρατικά αλλά ολιγαρχικά. Περισσότερη σημασία έχει το «από τα κάτω» δημοψήφισμα, ως απόφαση των πολιτών, όπου οι ίδιοι οι πολίτες θα είναι υπεύθυνοι για την προάσπισή

του από τους ιδιοτελείς σκοπούς της όποιας ολιγαρχίας. Μόνον η βούληση και η προσπάθεια των πολιτών μπορεί να προστατέψει ένα δημοψήφισμα από το να μετατραπεί σε μια παρωδία (εκλογικού τύπου). Αλλά για να φτάσει μια κοινωνία πολιτών να καθορίζει (το πώς και το γιατί) και να προασπίζει τις δημοψηφισματικές διαδικασίες που καθορίζει η ίδια, θα πρέπει πρώτα να απαιτήσει τη συνταγματική θέσμισή τους μετέχοντας καθοριστικά και ενεργά στην θέσμιση αυτή. Είναι επομένως το προϊόν αυτής της διαδικασίας θέσμισης που θα συνθέσει και τα συστατικά στοιχεία του ζητούμενου αμεσοδημοκρατικού εργαλείου και όχι το αντίθετο.

Συχνά κατά την αναζήτηση των πολιτικών λύσεων στα προβλήματά μας κάνουμε ένα πολύ σοβαρό σφάλμα: θεωρούμε δηλαδή ότι υπάρχουν έτοιμες, απόλυτες και ασφαλείς λύσεις. Όμως η άμεση Δημοκρατία δεν είναι ούτε έτοιμη, ούτε απόλυτη, ούτε ασφαλής λύση, είναι ωστόσο συγκριτικά η καλύτερη δυνατή που μέχρι σήμερα έχει εφευρεθεί και εξαρτάται από εμάς (τη συλλογική μας προσπάθεια και φαντασία) η συνεχής εξέλιξη και δυναμική προσαρμογή της στις ανάγκες των πολιτών (όπως αυτοί τις ορίζουν), αλλάζοντας τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε και πράττουμε… αλλάζοντας δηλαδή την ίδια την κοινωνία μας.

Σημειώσεις

- Για τη σύνταξη του κειμένου χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία και πληροφορίες από το βιβλίο του Thomas Benedikter «Più potere ai citadini Introduzione alla democrazia direta e ai diritti referendari» Bolzano, luglio 2014.
- Πολύτιμες επισημάνσεις του Μιχάλη Θεοδοσιάδη και του Claudio Vittorekαθώς και εύλογοι προβληματισμοί του Θοδωρή Λαμπρόπουλου (https://hypnovatis.blogspot.gr/) και του Francesco Albertini συντέλεσαν στην τελική μορφή και περιεχόμενο του κειμένου.

Βιβλιογραφία

[1] Γιώργος Ν. Οικονόμου «ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ αρχές,

επιχειρήματα, δυνατότητες». Εκδόσεις Παπαζήση
[2] Richard von Weizsäcker, Staatsverschuldung und Demokratie, Kyklos Bd. 45, Francke Verlag, Berna 1992, pp. 51-67
[3] www.initativefortexas.org/whowants.htm
[4] Kirchgässner, Feld, Savioz, Die direkte Demokratie. Modern, erfolgreich, entwicklungs und exportfähig, Franz Vahlen, San Gallo, 199
[5] J.G. Matsusaka, For the Many and the Few. The Initiative, Public Policy and American Democracy, University of Chicago Press 2004, p. 118

Πηγή: https://www.respublica.gr/2015/05/column/directdemocracy tools/